

Elmesygens indflydelse på læhegn i Danmark

af

Jesper Madsen

Hedeselskabet

Klostermarken 12, Postboks 110, 8800 Viborg

Indledning.

I det danske kulturlandskab er de små beplantninger som læhegn, vildtremisser og beplantninger ved landbrugsejendomme meget iøjefaldende.

I nogle landsdele udgør elm (*Ulmus glabra*) en meget stor del af disse beplantninger. Elmesygens udbredelse vil derfor få afgørende indflydelse på den fremtidige udvikling af disse beplantninger.

Mange steder kan man nu se de karakteristiske “elme-lig” i beplantningerne (fig. 1). De mange opfordringer og henstillinger om at bortskaffe og afbrænde træ og især bark fra døende elme er tilsyneladende ikke blevet efterlevet.

Man må derfor nok erkende, at det ikke er muligt at stoppe udbredelsen af elmesygen (fig. 2). Artiklen her vil da også mere se

Fig.1. “Elme-lig” ses nu overalt i læhegn og andre beplantninger.

på, hvordan man "kan lære at leve" med elmesygen, især i relation til læhegn.

Indledningsvis kan man lidt provokerende spørge om elmesygen er et problem, der er værre end andre sygdomme og insektangreb?

Vi har ikke tidligere i nyere tid haft elmesyge. Men de klimatiske svingninger taget i betragtning, må det formodes, at der tidligere har været ideelle betingelser for elmesyge. Uden at elmen af den grund er blevet udryddet! Kan der via pollenanalyser iagttages store udsving i udbredelsen af elm?

Det kan konstateres, at i mange af de beplantninger hvori der tidligere kom elmesyge, fortsat står elm tilbage uden symptomer!

Historie.

Der har altid været tradition for at plante læhegn i Danmark. De første læhegn - eller levende hegn - har formodentlig været risgærde med selvsåede træer og buske. Formålet har i disse tilfælde været at holde løsgående husdyr *udenfor* marken.

Senere, i forbindelse med opdyrkningen af hedearealer, blev læhegnene etableret ved plantning, og det primære formål var at modvirke sandfygning.

I 1870-1890 blev der således oprettet mange plantningsforeninger, hvis formål var at fremskaffe planter til læhegn og småplantninger.

Fig.2. Nogle forsøger ved topkapping at forsinke elmesygen.

Mange af disse foreninger har nu haft 100-års jubilæum, og har i tidens løb uddelt millionvis af planter.

Et andet vigtigt element i læhegnenes historie var oprettelsen af "det flyvende korps" i 1937. Dette var en beskæftigelsesforanstaltning, der var så populær hos lodsejere, politikere og deltagere, at det varede frem til 1963.

Plantningsforeningerne og Det flyvende korps har således haft stor indflydelse på især det jyske kulturlandskab i den forløbne periode.

Fælles for begge tiltag var imidlertid, at det fortrinsvis var beplantninger bestående af én eller få arter.

Som eksempel kan nævnes læhegn af hvidgran, sitkagran, seljerøn og hvidtjørn, samt småplantninger af hvidgran, rødgran og skovfyr.

De blandede løvtræhegn.

Som følge af sygdomme, først og fremmest rodfordærver, har læhegn bestående af én enkelt art en begrænset levetid. Mange hvidtjørnhegn har været angrebet af ildsot.

Men også på grund af træernes naturlige oprensning, er sådanne læhegn ikke særlig effektive.

Derfor blev der i 60-erne lavet mange afprøvninger, hvor man plantede 2, 3 eller flere rækker, og hvori der anvendtes mange forskellige arter, især løvtræer og -buske.

Afprøvningerne medførte, at da de regelmæssige EF-tilskud til læhegn startede i 1974 havde man en model der var velafprøvet, og som i princippet bruges endnu:

Det effektive læhegn består af flg. 3 typer:

- Ammetræer, med hurtig ungdomsvækst, som dels sikrer hurtig lævirkning, men også gavner mikroklimaet af hensyn til de andre arters vækstbetingelser.
- Bestandstræer, der skal give hegnet maksimal højde og dermed maksimal lævirkning.
- Buske. Disse er meget vigtige for at sikre bundlæ. Dels af hensyn til læhegnets effektivitet, men også af hensyn til hegnets betydning for vildtet. Desuden har buskene stor æstetisk virkning som følge af blomster, bær og efterårsfarver.

Elm i læhegn.

Til anvendelse i læhegn har elm fordele og ulemper.

Af fordele kan nævnes:

- Meget vindfør og stormfast.
- Opnår stor højde.

- Sund (med undtagelse af elmesyge) og vækstkraftig.
- Etableringssikker.
- Ringe krav til jordbund og mikroklima (tåler endda i nogen grad saltstøv)
- Kraftig genvækst efter nedskæring.

Ulemperne er få men store:

- Kraftig rodtryk til gene for nabotræer og tilstødende afgrøde.
- Tæt og skyggegivende krone, som begrænser buskenes vækst og udvikling.

Som følge af de mange fordele har elm således været særdeles populær til brug i læhegn.

Elmens afløsere.

Ved Statens Planteavlfsforsøg arbejdes der løbende på udvælgelse af det genetiske plantemateriale.

Dette er dog en langsigtet opgave, og derfor må man som praktiker prøve at se på, hvad der findes af andre arter, der kan afløse elmen som bestandstræ i læhegn.

Eg (*Quercus petraea* og *Q. robur*)

Begge arter er velkendte til brug i læhegn.

Ved brug af eg i det åbne land skal man sikre sig at proveniensen er godkendt til landskabsbrug.

Eg har de fleste af elmens fordele, og yderligere med det fortrin at den, som følge af et dybtgående rodsystem, ikke giver nær det samme rodtryk som elmen.

Nogle har den opfattelse, at egen vokser langsomt, men ved intensiv ukrudtsbekæmpelse kan den sagtens følge med hurtigvoksende arter som hvid- og rødæl. I mange 10-20-årige læhegn på de lette jorder er egen det højeste træ!

Det største problem ved brug af eg, er den uregelmæssige frøsætning, hvorfor det kan være vanskeligt at sikre stabile leverancer. Der arbejdes meget på at kunne lagre olden gennem flere år, men det er endnu ikke lykkedes, at finde den "sikre" metode.

Ahorn (*Acer pseudoplatanus*)

Ahorn er også velkendt i læhegn. Den kan selv på de lette jorder udvikle sig til et stort og kraftigt træ. Dog er den ikke så vindfør som eg og elm.

Ahorn giver en meget kraftig skygge, men et andet problem er den voldsomme opvækst af selvforyngelse der kommer i et læhegn

med blot nogle få modertræer, bl.a. som følge af meget tidlig frøsætning. På visse lokaliteter, med for ahornen optimale forhold, kan denne opvækst "kvæle" alle øvrigt arter.

Spidsløn (*Acer platanoides*).

Minder meget om ahorn, men med knap så aggressiv selvforyngelse. Desuden lidt mere iøjefaldende efterårsfarver.

Ask (*Fraxinus excelsior*)

I følge H. A. Henriksen "Skoven og dens dyrkning" skal ask for at udvikle sig optimalt have flg. betingelser: "jorden skal være dybgrundet, muldet, med god vandforsyning - helst vand i bevægelse - og med udtalt kvælstoffrigørelse (nitrifikation)"

Det kan imidlertid konstateres, at selv om ask måske ikke udvikler sig optimalt, så i hvert fald har en tilfredsstillende vækst på mange andre lokaliteter. Dette kan bl.a. ses i mange af de beplantninger, der findes rundt om landbrugsejendomme. Her indgår ask ofte som et stort og kraftigt træ, selv om jordbundsforholdene ikke svarer til ovenstående.

Ask er derfor en art, der i mange tilfælde har afløst elm i læhegn. En af askens absolutte fordele er en meget hurtig ungdomsvækst

I følge Poul Erik Brander, Statens Planteavlssforsøg, kan der under store ask konstateres kraftigt rodtryk.

Bøg (*Fagus sylvatica*)

Bøg er som bekendt lidt mere krævende med hensyn til jordbund og mikroklima.

I relation til læhegn er bøg en vanskelig art, idet den ikke er særlig etableringssikker. Måske netop som følge af det dårlige mikroklima der eksisterer i små beplantninger i det åbne land.

Lind, småbladet (*Tilia cordata*) og storbladet (*Tilia platyphyllos*)

Lind har også et lidt større krav til jordbundsforholdene. Den er tilsyneladende mere sikker i etableringsfasen end bøg, men er generelt ikke særlig anvendt i læhegn.

Fyr

Skovfyr (*Pinus sylvestris*) og Østrigsk fyr (*Pinus nigra*) kan udvikle sig til store smukke træer i læhegn.

Problemet er hvordan nåletræer kan indblandes i de blandede løvtræhegn uden løvtræerne overvokser fyrrene i starten. En løsning kan være at plante fyrrene i grupper.

Vedligeholdelse af ældre hegn.

Når læhegnene er veletablerede og tætte, er der ikke længere behov for ukrudtsbekæmpelse.

Den fremtidige vedligeholdelse består herefter af udtynding og beskæring. Det er et arbejde der ofte bliver negligeret, men der er en tendens til, at flere og flere lodsejere indser nødvendigheden og vigtigheden af specielt udtynding.

Ved udtynding er det muligt at modvirke følgerne af elmesyge, ved konsekvent at fjerne elmen. Dette kræver dog, at der er tilstrækkeligt med alternative bestandstræer f. eks. af ovennævnte arter.

Konklusion.

Elmesygen er nu udbredt i et sådant omfang, at det må anses for umuligt at udrydde sygdommen.

I nye beplantninger bør elmen derfor udskiftes med alternative bestandstræer hvoraf flg. kan anbefales:

- Sandjorde med ringe vandforsyning: Eg, ahorn og spidsløn samt eventuelt skovfyr.
- Sandjorde med god vandforsyning samt lerjorde: Eg, ask samt bøg og lind på de mindre vindudsatte lokaliteter.

Herudover er der nogle områder i Danmark (Thy, Mors og det nordvestlige Vendsyssel), der er så vindudsatte, at der ikke er noget alternativ til elmen. Her kan elmen betragtes som både bestandstræ og ammetræ.

I eksisterende beplantninger skal der i forbindelse med udtynding, sikres at bestandstræer af andre arter får plads til at udvikle sig.